

ZMF
Kousteensedijk 7
4331 JE Middelburg

0118 654180
info@zmf.nl
www.zmf.nl

NL91 TRIO 0391 0627 27

Ministerie van Defensie
T.a.v.: Directie Materieel, Vastgoed, Leefomgeving en Duurzaamheid
Postbus 20701
2500 ES Den Haag

Datum 9 februari 2024

Onderwerp Zienswijze NRD Nationaal Programma Ruimte voor Defensie

Geachte heer/mevrouw,

Graag geven wij, mede namens Het Zeeuwse Landschap en Vogelbescherming, onze zienswijze op de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) van het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie. Wij willen u hartelijk bedanken dat Defensie deze plan-MER procedure volgt, hoewel ze dat niet verplicht is. Wij maken van de gelegenheid gebruik om onze zorgen kenbaar te maken ten aanzien van de extra behoefte aan laagvlieggebieden voor helikopters boven Zeeland.

U verwacht een structurele toename van het aantal vliegbewegingen van laagvliegende helikopters in Nederland. Daarnaast stelt u dat er meer diversiteit in de laagvlieggebieden nodig is om afwisseling in de trainingen te kunnen realiseren. Met het huidige beperkt aantal laagvlieggebieden kent de bemanning alle routes, dorpen, boscomplexen etc. al uit het hoofd. De situationele awareness is daarmee te groot en niet representatief voor inzet. Tijdens inzet moet men letterlijk en figuurlijk manoeuvreren in het onbekende.

Daarnaast wordt gesteld dat voor de bestaande laagvlieggebieden de situatie verslechtert, omdat er geen planologisch regime geldt dat het laagvliegbelang dient. In de laagvlieggebieden liggen 'obstakels' als dorpen, boerderijen, paardenweides, natuurgebieden en eendenkooien, waar niet laag overheen gevlogen mag worden of in ieder geval zoveel mogelijk moeten worden vermeden. Helikoptervliegers houden daarnaast rekening met de afleiding die zij kunnen veroorzaken wanneer zij laag langs een drukke weg zouden vliegen. De kwaliteit van de laagvlieggebieden is hiermee beperkt. Ook wordt de beschikbare ruimte binnen de gebieden steeds beperkter.

Daarom worden er twee alternatieven voorgesteld om meer ruimte te krijgen voor laagvlieg oefeningen met helikopters:

1. De huidige gebieden en de introductie van een stringent juridisch planologisch regime.
2. Extra gebieden aanwijzen. En introductie licht planologisch regime voor de huidige en extra gebieden.

Op pagina 43 van de NRD worden op de kaart in figuur 4.11 de alternatieven van de nieuwe laagvlieggebieden voor helikopters weergegeven. Hieruit komt naar voren dat grote delen van Zeeland worden aangewezen als nieuwe laagvlieggebieden (alternatief 2). Enkel de Kop van Walcheren en de Zak van Zuid-Beveland worden ontzien van laagvlieg oefeningen. Dat betekent dat het laagvliegen met helikopters mogelijk wordt boven de belangrijkste Deltawateren, tevens Natura 2000-gebieden, en een aantal Natura 2000-gebieden op het land.

Wij vinden dit zorgelijk en ongewenst. Wij zien graag dat in de mer duidelijk en concreet wordt onderzocht en weergegeven, wat de gevolgen van alternatief 1 en 2 zijn voor natuur, landschap en ruimte.

Unieke natuur

De Zeeuwse Deltawateren waar Defensie zal willen oefenen zijn: Oosterschelde, Westerschelde & Saeftinghe, Grevelingen, Veerse Meer en Krammer-Volkerak. Ook het natuurgebied Zwin & Kievittepolder, weliswaar geen Deltawater, is een belangrijk foerageergebied voor vogels. Deze Natura 2000-gebieden bevatten natuurwaarden die fundamenteel zijn voor het maritieme ecosysteem en van wezenlijk belang voor heel Europa. De Deltawateren hebben niet voor niets het kwaliteitslabel 'topnatuur' gekregen. De zuidwestelijke-delta ligt strategisch op de 'Oost-Atlantische flyway' en is daarom op internationale schaal een essentieel gebied voor de instandhouding van vele miljoenen vogels. Dat wordt in de regio gelukkig erkend, vele organisaties houden rekening mee en zetten zich in voor het behoud van rust in deze gebieden.

Verstoring van natuur

Verstoring van natuur is een belangrijk aandachtspunt in Zeeland. Het voorkomen van verstoring, bijvoorbeeld door recreatief gebruik, vraagt veel tijd, inzet en middelen vanuit natuurorganisaties, vrijwilligers en overheden. Op maatschappelijk gebied is in de laatste jaren gelukkig zichtbaar dat de omgeving zich actief inzet om de delta te beschermen. Draagvlak voor behoud van natuur is de laatste jaren in de omgeving zichtbaar gegroeid. Wij maken ons daarom zorgen over de extra verstoring als gevolg van laagvliegende helikopters, omdat verstoring al veel aanwezig is in de Delta en we een negatieve trend zien in de vogelpopulaties. Vanuit onze organisaties doen we daarom ook een beroep op Defensie om in haar afwegingen rekening te houden met dit gegeven. Het behoeft geen betoog dat laagvliegen met helikopters tot verstoring van natuur leidt en dat de instandhoudingsdoelen, voor zowel broedvogels, niet-broedvogels, als zeezoogdieren in het geding komen. De Deltawateren zijn jaarrond zeer verstoringgevoelig, vanwege foeragerende en rustende vogels en zeezoogdieren. Op pagina 100 van het NRD is het beoordelingskader voor het planMER voor laagvliegende helikopters opgenomen. Hier zien we bij natuur de punten NNN en Natura 2000 (incl. stikstof) terug als beschouwde aspecten. Deze aspecten zijn niet concreet en het is niet duidelijk hoe wordt afgewogen.

Op te nemen aspecten in het beoordelingskader planMER

Het is van belang dat een aantal concrete zaken zoals beschermde soorten en leefgebieden meegenomen worden in de toetsing. Wat ons betreft moeten minimaal de hieronder opgesomde punten voor natuur terugkomen in het beoordelingskader:

- ✦ Broedlocaties van kustbroedvogels (Natura 2000 broedvogels)
- ✦ Voor niet-broedvogels: slaapplaatsen, belangrijke rui- en rustgebieden, foerageergebieden (o.a. intergetijdengebied, maar ook open water waar watervogels foerageren), hoogwatervluchtplaatsen
- ✦ Nachtelijk gebruik: 's nachts zijn er vogels die foerageren, daarom is ook het nachtelijk gebruik van gebieden door vogels iets waar rekening mee gehouden moet worden
- ✦ Beschermde soorten
- ✦ Afstand tot N2000- en NNN gebied
- ✦ Instandhoudingsdoelen
- ✦ Binnenlandse gebieden in de Delta: deze zijn van groot belang voor vogels. Een deel van deze gebieden is N2000 (de Yerseke en Kapelse Moer).

Daarnaast zouden wij graag zien dat ook onderzocht wordt wat de gevolgen / effecten zijn van geluidsarme helikopters (nieuw / aangepast huidig materieel).

Referentiesituatie

Voor de referentiesituatie wordt gekozen voor referentiejaar 2040. Waarom wordt niet uitgegaan van het jaar 2030 of net daarvoor? De korte termijn effecten zijn namelijk merkbaar vanaf dat moment.

Betrokkenheid natuurorganisaties

De NRD benoemt 'dat de kenmerken en identiteit van een gebied centraal staan'. Als samenwerkende natuurorganisaties worden we daarom graag betrokken bij het opstellen van een gebiedsgerichte uitwerking.

Geluid en licht

Tot slot willen wij u erop wijzen dat in de Omgevingsvisie Zeeland rust (stilte en duisternis) als een van de kernkwaliteiten van de Zuidwestelijke Delta wordt benoemd. In het beoordelingskader (in het NRD) worden de onderwerpen geluid en licht genoemd bij het hoofdthema 'Gezonde en veilige leefomgeving'. Bij geluid wordt echter alleen de impact van allerlei vormen van lawaai onderzocht; bij licht gaat het algemeen over de impact van lichthinder. Wij verzoeken u ook expliciet de impact van licht en geluid op de Natura 2000-gebieden en de natuurgebieden die vallen onder het Natuurnetwerk te onderzoeken.

Met vriendelijke groet,

Mede namens Het Zeeuwse Landschap, Vogelbescherming.

Ira von Harras

Directeur